

Dražen Vlahov

M. B. Rašana 2/b
Pazin

PRILOG DISKUSIJI O ISTARSKOM RAZVODU

UDK 091(497.5-3 Istra)“12/15”+930.22(497.5-3 Istra)

Izvorni znanstveni rad

U ovom prilogu autor pobija tvrdnje Milka Kosa i Josipa Bratulića da je sačuvanu kopiju hrvatskoglagoljske isprave Istarskoga razvoda, pronađenu u Momjanu u Istri 1880., napisala nepoznata osoba na temelju nesačuvane kopije bilježnika Levca Križanića. Nakon analize rukopisa obaju sačuvanih glagoljskih primjerka Istarskoga razvoda – Momjanskoga i Kršanskoga – pisanih glagoljskim kurzivnim pismom, koji se čuvaju u Državnom arhivu u Rijeci, odnosno u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, zaključuje da je oba sačuvana primjerka predmetne isprave pisala ista osoba, tj. Levac Križanić, i da je nedatirana Momjanska kopija nastala prije Kršanske, vjerojatno 30-ih godina 16. stoljeća.

Ključne riječi: *Istarski razvod, Kršanski primjerak, Momjanski primjerak, Levac Križanić, Anonimus*

Uvod

Hrvatskoglagoljska isprava o razgraničenju posjeda pojedinih istarskih općina-komuna, odnosno njihovih feudalnih gospodara (goričko-pazinskoga kneza Albrehta, oglejskoga patrijarha Raimunda i mletačkih vlasti u Istri), poznata pod nazivom *Istarski razvod* (dalje IR), izvorno je datirana 5. svibnja 1325., a pisana je, kako u njoj stoji, trima jezicima (latinskim, njemačkim i hrvatskim) u tri originala, koja su pisali tri odabrana notara: pop Mikula, *kapelan g(ospo)dina kneza i vse go(spo)de deželske i plovana Gole Gorice, očit oblaću s(ve)te rimske crkve i c(esarove) s(lobode) i kneza pazinskog nodar,*¹ koji je pisao glagoljicom na hrvatskom jeziku, gospodin Pernart iz Gorice, *ki biše pisar êzikom nemškim*² i gospodin Ivan iz Krmina, *ki beše pisar êzikom latinskim.*³ Sva tri primjerka smatrani su originalima.

Nijedan od originala nije sačuvan, već su sačuvana dva prijepisa kurzivnom glagoljicom na hrvatskom, tri prijepisa na latinskom⁴ i nekoliko prijepisa na talijanskom

¹ Momjanski primjerak (dalje MP) f. 30v.

² Isto.

³ Isto.

⁴ Vidi: Ljubić, Šime: *Razvod istarski u latinskom i talijanskom jeziku*, Starine 6/1874.

jeziku.⁵ Prema mišljenju stručnjaka latinski i talijanski prijepisi nastali su na temelju prijevoda hrvatsko-glagoljskih primjeraka.

IR jedan je od izvora istarske povijesti, o kojem je dosada dosta pisano. Dosadašnji rezultati povijesnoga prikaza IR, iznijeti u više opširnih radova, kreću se od totalnoga odbacivanja IR kao falsifikata do isticanja njegove velike vrijednosti kao nezaobilaznoga izvora za istarsku srednjovjekovnu povijest. Dok su ga talijanski povjesničari u pravilu odbacivali kao falsifikat,⁶ premda su se u svojim radovima ponekad njime služili, a to mišljenje je donekle prihvatio i slovenski povjesničar Milko Kos,⁷ kod hrvatskih povjesničara i slavista danas uglavnom prevladava mišljenje da je IR skup različitih isprava o razgraničenjima, nastalih od druge polovice 13. do pred kraj 14. stoljeća, koje je netko (vjerojatno sam pop Mikula iz Gologorice) poslije povezao u jedinstvenu cjelinu, a potomnji prepisivači djelomično izmijenili dodajući ili oduzimajući joj pojedine nebitne dijelove⁸.

Sačuvani hrvatskoglagoljski primjerci IR

Danas su poznata dva hrvatskoglagoljska primjerka IR: *Kršanski* (dalje KP) i *Momjanski* (dalje MP), oba pisana kurzivnom glagoljicom.

Prvoga je godine 1546. prepisao, kako u njemu stoji, *pop Levac Križanić, kanonik žminski i tinanski, očit oblaču a(posto)lsku i c(esarove) s(lobode) nodar ... iz edne kopie aotentike pokoinoga g(ospo)d(i)na pre Êkova Križanića,*⁹ a pronašao ga je u Kršanu 1850. Giuseppe de Susanni i poslao posredstvom nekoga, nama nepoznatoga, svog poznanika Ljudevitu Gaju u Zagreb. Danas se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R 3677. Nalazi se u jednom svesku od 35 listova, veličine 22 x 32 cm. Već od starine uvezan je u kartonske korice. S unutrašnje strane korice nalazi se potpis Gajeva sina Velimira – V. Gaj / 1873. Tekst razvoda nalazi se ispisan na listovima 1r do 34r, dok su listovi 34v i 35rv neispisani. Sačuvana je izvorna glagoljska folijacija, uz koju je netko poslije dopisao i folijaciju arapskim brojevima. Ista ruka, uz izvorne glagoljske bročane veličine pisala je i arapske te na margini dopisala imena mjesta latinicom na talijanskom jeziku. Na kraju isprave nalaze se notarske ovjere popa Mikule iz Gologorice, popa Jakova Križanića iz Barbana i Levca Križanića, kanonika žminjskoga i tinjanskoga.

Drugi primjerak (MP) pronašao je 1880. godine grof Stefano Rota u Momjanu i predao ga Pokrajinskom istarskom saboru u Poreču. Danas se čuva u Državnom arhivu u Rijeci pod signaturom M – 82. Uz hrvatski glagoljski tekst u svesku se nalazi i latinički prijepis na talijanskom jeziku. Svezak je ukoričen u polukožu. Ima 53 lista veličine 21 x

⁵ Isto.

⁶ De Franceschi, Carlo: *L'Istria nnn Note storiche*, Poreč 1879: *Isti, Studio critico sull' istrumento della pretesa remubazione di confine del 5 maggio del 1325 indizione VIII tra il patriarca di Aquileia Raimondo della Torre colmezzo del suo Marchies d'Istria Guglielmo di Cividale, il Conte Alberto di Gorizia ed Istria, ed I Veneziani*, Archeografo triestino, XV/1885; Camillo De FRANCESCHI, *I castelli della Val d'Arsia*, AMSI 14–15/1898–1899.

⁷ Kos, Milko: *Studija o Istarskom razvodu*, Rad JAZU 240/1931.

⁸ Bratulić, Josip: *Istarski razvod, studija i tekst*, Čakavski sabor, Pula, 1978; Branko FUČIĆ: *Terra incongnita*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

⁹ KP, f. 34r.

30,7 cm. Na listovima 1r do 31v nalazi se glagoljski tekst isprave. Iza glagoljskog prijepisa nalaze se još 22 lista numerirana brojevima od 2 do 25, na kojima se nalazi talijanski prijevod. Nedostaju listovi 1, 14 i 15. List 1 bio je neispisan jer početak talijanskoga prijepisa počinje na listu 2. Glagoljski tekst pisao je pop Levac Križanić, kanonik žminjski, *ap(osto)lsku i c(esa)rsku oblastjû nodar ... is protokola bivšega g(ospo)d(i)na Êkova Križanića plovana žminškega*.¹⁰ Talijanski prijevod učinio je 1548. godine Ivan Snebal, notar i kanonik bužetski. Notarski znakovi popa Mikule iz Gologorice, popa Jakova Križanića iz Barbana i popa Levca Križanića, kanonika žminjskoga, nalaze se na kraju glagoljskoga teksta na f. 30v i 31rv. Isti notarski znakovi nalaze se i na kraju talijanskoga prijepisa, s tim da se nakon notarskoga znaka Levca Križanića nalazi notarski znak Ivana Snebala, prevoditelja i pisca talijanskoga teksta.

KP, kao prvopronađeni, poznatiji je od MP. On je do danas nekoliko puta objavljen i o njemu je napisano više studija i rasprava. Dosad su ga objavili:

– Ante Starčević: *Razvod istrijski od god. 1325*. (latinicom), Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. II/2, Zagreb, 1852., str. 227–275;

– Ivan Kukuljević u *Listine hrvatske I*. (glagoljicom), Zagreb, 1863.;

– Đuro Šurmin u *Hrvatski spomenici*, sv. 1. (ćirilicom), Zagreb, 1898.;

– Luka Kirac u *Crtice iz istarske povijesti*, Zagreb, 1946. (riječ je o Starčeviću prijepisu isprave);

– Josip Bratulić: *Istarski razvod, studija i tekst*, Pula, 1978.;

– Josip Bratulić: *Istarski razvod*, s preslikom glagoljskoga teksta, Pula, 1989.

Za razliku od KP, MP glagoljskoga rukopisa dosad nije objavljen. Carlo de Franceschi u *Arheografo triestino* (XV/1885., str. 81–118) objavio je samo njegov talijanski prijevod.

Tko je prepisivač MP glagoljskoga rukopisa?

Svi koji su dosad pisali o KP slažu se da ga je prepisao Levac Križanić. Međutim to nije slučaj s MP, premda se uvidom u oba glagoljska prijepisa lako može doći do zaključka da obje kopije potječu od Levca Križanića. Međutim Milko Kos i Josip Bratulić zaključili su da MP nije pisao pop Levac Križanić. Obojica naime drže da je Levac Križanić prepisao samo KP, dok je MP ispisala neka nepoznata osoba – nazovimo je Anonimus – koja se samo poslužila nekim drugim, nepoznatim Levčevim predloškom. Radi boljega uvida u argumente koje za to navode, donosim skraćene dijelove njihova teksta:

Milko Kos u radu *Studija o Istarskom razvodu*, objavljenom 1931., zapisao je: Na osnovi prijepisa Levca Križanića sastavljen je hrvatski prijepis glagoljicom, koji je 1880 g. našao conte Stefano Rota u svom domaćem arhivu u gradu Momjanu u Istri (istaknuo autor) i predao ga istarskom zemaljskom odboru, gdje se u Zemaljskom arhivu u Poreču nalazi po svoj prilici još i danas. O ovom nalasku novog hrvatskog teksta IR javio je

¹⁰ MP f. 31r

Carlo de Franceschi ondašnjemu kuratu u Cerovlama kod Pazina Jakovu Volčiću.¹¹ O tome hrvatskom tekstu doznali su i Kukuljević¹² i Ljubić, dobili ga od istarskog zemaljskog odbora na pregled i prijepis, ali ga nisu, koliko mi je poznato, nikada upotrebili,¹³ da bi odmah nakon toga dodao: ... sačuvani su i italijanski prijevodi IR ... Najstariji poznati datiran je 9 oktobra 1548 g. Načinio ga je po prijepisu Levca Križanića (istaknuo autor) na molbu upravitelja grada Momjana, koparskog plemića Alojzija de Elia, bužetski kanonik i javni notar Ivan (Zuane) Snebal...¹⁴

Josip Bratulić ističe da je izdavač Snebalova talijanskoga teksta Carlo de Franceschi mislio **da hrvatskoglagoljski prijepis** (MP, napomena D. Vlahov) **potječe također od Levca Križanića** (samo nije poznao hrvatski jezik, bar ne dovoljno, a daleko je bio od toga da bi mogao čitati glagoljicu, a sasvim mu je stran posao bio razlikovati karakteristike dvaju prijepisa, s istim temeljnim osobinama kurzivnoga pisma; možda je netko drugi, Ljubić ili Kukuljević, također mislio da je taj prijepis potekao od Levca Križanića i doveo C. de Franceschija u zabludu ...¹⁵ Istu misao ističe još neposrednije kada kaže: **neki nama nepoznati prepisivač prepisao (je) M(omjanski), ali sa prijepisa koji je učinio Levac Križanić.**¹⁶

Bratulić dalje tvrdi da je Levac Križanić vjerojatno bio u nekom užem srodstvu s popom Jakovom Križanićem ... možda je ... Levac sin Jakova Križanića te je njegove prijepise Istarskoga razvoda, jedamput iz »kopie aotentike«, a drugi put »is protokola« prepisivao i tako zarađujući za život ... **Iz njegova prijepisa netko je zatim, za gospodara Momjanskoga grada, sačinio prijepis glagoljskim slovima,**¹⁷ ... **nema ovjere notara koji je prepisao M(omjanski).**¹⁸

Na temelju iznijetoga dade se zaključiti da je Kos smatrao:

1. da je MP sastavljen *na osnovi prijepisa Levca Križanića*
2. da sam nije vidio izvornik
3. da je do gornjega zaključka mogao doći samo na temelju nečijega mišljenja, ukoliko nije riječ o velikom previdu
4. da su MP imali na uvid Šime Ljubić i Ivan Kukuljević, *ali ga nisu, koliko je poznato, nikada upotrebili.*

¹¹ Jakov Volčić tada je službovao u Zarečju kod Pazina.

¹² Ivana Kukuljevića o novopronađenom MP IR obavjestio je pop Jakov Volčić. O tome nam svjedoči Kukuljevićevo pismo Volčiću od 25. travnja 1880., u kojem pored ostalog piše: **Ljubazni Prijatelju! Vaša viest o našašću novoga prepisa Razvoda istrijskoga veoma me je obradovala, te sam odmah pisao g. De Francešku u Porečje, neka nastoji kod Giunte, da isti prijepis dobijem za kratko vrijeme, da ga mogu sa mojimi dvimi izdanji srazniti, i ako je moguće priobčeni tekst ispraviti. Možete li Vi u tom poslu stogod u prilog raditi, to Vas time molim da ne štedite trud ... Vaš stari prijatelj Ivan Kukuljević.** Pismo je u cijelosti objavio A. Kalac, *Neka pisma Volčiću*, Hrvatska škola 1916., Ljubljana, 1916., str. 150.

¹³ Kos, Milko: *Studija o Istarskom razvodu*, Rad JAZU, knj. 240, Zagreb, 1931., str. 109.

¹⁴ Isto., str. 111.

¹⁵ Bratulić, Josip: *Istarski razvod studija i tekst*, Čakavski sabor, Pula, 1978., str. 71.

¹⁶ Isto, str. 82.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

Na temelju toga nameće mi se zaključak da se Kosu potkrala grješka, osobito jer na drugom mjestu, neposredno iza prijašnje tvrdnje, iznosi sasvim suprotno mišljenje navodeći da je talijanski prijevod IR načinjen *po prijepisu Levca Križanića*. Budući da se taj talijanski prijevod nalazi u istom svesku zajedno s glagoljskim tekstom, normalno je pretpostaviti da je preveden upravo iz tog glagoljskog primjerka, pa tvrdnju Milka Kosa: *Načinio ga je po prijepisu Levca Križanića ..., buzetski kanonik i javni notar Ivan (Zuane) Snebal*, možemo jedino tako shvatiti, što zapravo znači odustajanje od ranije izrečene tvrdnje.

Za razliku od Kosa, koji svoju tvrdnju nije ni pokušao objasniti, Bratulić je uspoređujući prijepise uočio posebne *karakteristike dvaju prijepisa, s istim temeljnim osobinama kurzivnoga pisma*. Tvrdi da je *Kršanski prijepis (K) potekao ... od ruke Levca Križanića: pisan ... lijepim, krupnim i ispisanim rukopisom. Taj prijepis pokazuje vještog notara, kome je notarski posao svakodnevno zanimanje.*¹⁹ ... *U Momjanskom prijepisu (M) isti je tip slova, samo što je pismo oštrije, a slova su šire položena.*²⁰ Bratulić dalje tvrdi *da nema ovjere notara koji je prepisao M, a M se nešto razlikuje od K, koji je prepisan »iz edne kopie aotentike«, dok je M prepisan »is protokola bivšeg gospodina Jakova Križanića«,*²¹ pa zaključuje: *oba prijepisa daju nam izvjesnu osnovu za rekonstrukciju izgubljenog prvog prijepisa Jakova Križanića koji je ovaj napravio 1502.,*²² i na temelju nekoliko redaka na početku MP i u notarskoj ovjeri popa Mikule, koje se pismo razlikuje od pisma ostaloga dijela isprave, *koje kao da hoće imitirati oblike fakture (to je pisala ista ruka koja je pisala cijeli spis, prijepis), te se može pretpostaviti da je takvo pismo moglo biti i u protokolu popa Jakova Križanića.*²³

Ako i prihvatimo Bratulićevu tvrdnju da se rukopisi MP i KP međusobno bitno razlikuju, trebalo bi ipak odgovoriti na temelju čega je zaključio da je KP a ne MP pisao Levac Križanić? Zar bi se trebalo tako zaključiti samo na temelju činjenice što je KP prvi pronađen i daleko poznatiji? Ili se iz činjenice što je pismo MP *oštrije, a slova ... šire položena* može tako zaključivati? Ne bi li se možda iz činjenice da je KP pisan *lijepim, krupnim i ispisanim rukopisom ... koji pokazuje vještog notara* trebalo zaključiti da su oba primjerka pisana u različito vrijeme i da je MP pisao nešto mlađi, pa prema tomu i manje iskusni Levac?

Ovdje se nameće i pitanje o pokušaju *imitacije* pisma iz protokola Jakova Križanića koji se pojavljuje u MP. Ako je MP pisao Anonimus na temelju nesačuvanoga predložka Levca Križanića, onda je on mogao imitirati samo Levca a ne Jakova Križanića, čiji rukopis nije poznao!

Da bih mogao i sam dati odgovor na gore postavljena pitanja, pažljivo sam pregledao i usporedio oba rukopisa i došao do rezultata koje donosim u tablici:

¹⁹ Isto, str. 109.

²⁰ Isto, str. 110.

²¹ Isto, str. 82.

²² Isto.

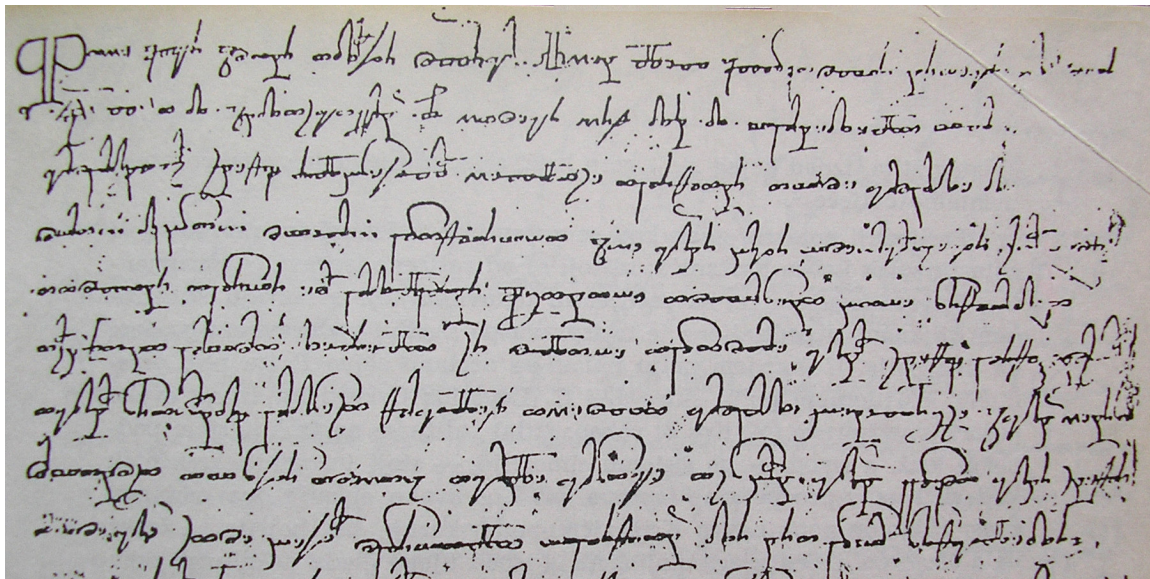
²³ Isto, str. 110.

ISTARSKI RAZVOD		
Latinica	Momjanski primjerak	Kršanski primjerak
A	h sth h h	h sth h h
B	u	u
V	aa aa	aa aa
G	g	g
D	bb bb	bb bb

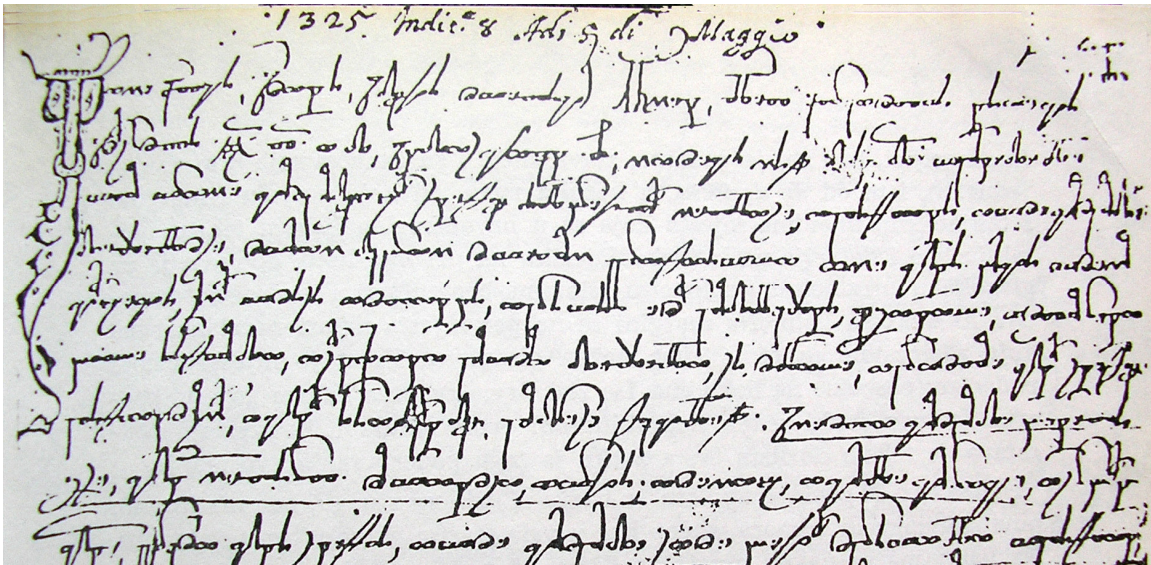
E	Ɔ ɔ ɔ ɔ	ɔ ɔ ɔ
Ž	Ʒ	Ʒ
3 (dzelo)	Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ
Z	Ʒ Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ
İ	Ʒ	Ʒ
I	∞ ∞ Ʒ Ʒ	∞ ∞ Ʒ
J	Ʒ Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ
K	Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ
L	Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ
M	Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ
N	Ʒ Ʒ	Ʒ
O	Ʒ Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ
P	Ʒ Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ Ʒ
R	Ʒ Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ Ʒ
S	Ʒ Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ
T	Ʒ	Ʒ
U	Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ
F	Ʒ	Ʒ
H	Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ
Ĉ	Ʒ	Ʒ
C	Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ
Č	Ʒ Ʒ Ʒ	Ʒ Ʒ Ʒ

Š	ш	ш
Ê	А Б В А	А В А
ĴU	Ѣ Ѥ	Ѣ Ѥ
latinsko e		e
Poluglas	~	~ i

Način pisanja slova u MP i KP previše je sličan da bi se potvrdila pretpostavka kako je riječ o dvama različitim rukopisima. Manje razlike koje se mogu uočiti mogu se objasniti različitim vremenom pisanja ili kao normalne pojave kada je riječ o rukopisu koji uvijek pokazuje izvjesne razlike, bez obzira koliko god se zapisivač trudio da piše što je moguće ujednačenije i ljepše. Možda se o većoj razlici može govoriti jedino kod pisanja početnoga, inicijalnog slova »V«.

Početak Momjanskoga primjerka Istarskoga razvoda

Početak Kršanskoga primjerka Istarskoga razvoda

Glavne razlike koje sam uočio odnose se na sljedeće:

1. u MP slovo *đerv* (*HP*) nalazimo u slovnom i brojčanom obliku, dok ga u KP nalazimo samo kao brojčanu vrijednost;²⁴

2. u KP nalazimo tzv. *latinsko e* (*ℓ*) ali samo jednom u riječi *Elihar* (*ℓ ℑ ∞ ℑ ℓ ℓ*) dok ga u MP ne nalazimo;²⁵

3. u KP nalazimo *poluglas* pisan u obliku *latinskog malog slova i*, dok ga u MP ne nalazimo.²⁶

U prilog pouzdanoj tvrdnji da oba sačuvana primjerka IR potječu od različitih osoba ne govori ni sljedeća tablica, u kojoj donosim paralelni prikaz uobičajenih ligatura:

²⁴I u enciklopedijskim izdanjima u sklopu bibliografske jedinice *glagoljica* kod tabelarnih prikaza glagoljskih slova u stupcu Istarski razvod (koji daje pregled slova iz KP) ne nalazimo upisano slovo *đerv* (*HP*), iako ga nalazimo u brojčanoj vrijednosti 30, dok slovo *dzelo* (*ℓ*), koje također nalazimo samo u brojčanoj vrijednosti osam, u istoj tablici postoji.

²⁵Svi dosadašnji prepisivači KP IR izostavili su taj znak prenoseći spomenutu riječ kao *Lihar*

²⁶Ante Starčević, Ivan Kukuljević i Đuro Šurmin u svojim prijepisima izostavili su taj znak. Josip Bratulić pravilno ga je uočio i prenio kao **malo podebljano latinsko slovo i, ali bez točke**. Potvrdu da je tu zaista riječ o poluglasu nalazim u ispravi (oporuci) koju je 1534. (dakle nešto prije nastanka KP) zapisao Matija Ravnohod, a čuva se među aktima *Novigradske kancelarije* u Državnom arhivu u Pazinu, gdje sam je pronašao i objavio u *Vjesniku istarskog arhiva*, sv. 6-7, Pazin, 1997.

ISTARSKI RAZVOD – ČEŠĆE LIGATURE		
Ligature	Momjanski primjerak	Kršanski primjerak
Ac	✓	✓
Ag	h _o	h _o
Aju	h _o h _o	h _o h _o
Ako	h _o h _o	h _o h _o h _o h _o
Ali	h _o h _o	
An	h _o	h _o
Ap	h _o	h _o
Br	h _o h _o	h _o h _o
Bo	h _o h _o	h _o h _o h _o h _o
Ĉu	h _o h _o	h _o h _o
Do	h _o h _o	h _o h _o
Dr	h _o h _o	h _o h _o
Du	h _o h _o h _o	h _o h _o
Gd	h _o h _o h _o h _o	h _o h _o h _o h _o
Gdn	h _o h _o h _o	h _o h _o h _o
Gdno	h _o h _o h _o	h _o h _o h _o
Gdnro		h _o h _o h _o h _o
Go	h _o h _o	h _o h _o
Gr	h _o h _o	h _o h _o h _o h _o

Ho	ୱ ୱ	ୱ ୱ
Hu	ୱ*	ୱ*
Jo	ୱୱୱ ୱୱୱ	
Ju	ୱୱୱ* ୱୱୱ*	
Kako	ୱୱ ୱୱ	
Ko	ୱ ୱ	ୱ ୱ
Ku	ୱ	ୱ
Lg	ୱୱୱ	ୱୱୱ
Lo	ୱୱୱ ୱୱୱ	ୱୱୱ ୱୱୱ
Lu	ୱୱୱ	ୱୱୱ
Mo	ୱୱ ୱୱ	ୱୱ ୱୱ
Mu	ୱୱ*	ୱୱ*
No	ୱୱୱ ୱୱୱ	ୱୱୱ ୱୱୱ
Nu	ୱୱୱ*	ୱୱୱ*
Pr	ୱୱୱ ୱୱୱ ୱୱୱ	ୱୱୱ ୱୱୱ ୱୱୱ
So	ୱୱ ୱୱ	ୱୱ
Su	ୱୱ*	ୱୱ*
Tc	ୱୱୱ	ୱୱୱ
Tr	ୱୱୱ	ୱୱୱ
Tv	ୱୱୱ	ୱୱୱ
Vo	ୱୱୱ	ୱୱୱ
Vr	ୱୱୱ	ୱୱୱ

Vu		
Zd		
Zgro		
Zl		
Zn		
Znaju		
Zo		
Zvo		
Žo		
Žu		

Iz gornjega prikaza moguće je uočiti da se ni u jednom ni u drugom primjerku ne poštuju uobičajene ligature. U obama tekstovima spaja se sve što se spojiti moglo jednim potezom pera. Kod toga su sličnosti tolike da nam ne dopuštaju pouzdanu tvrdnju da je riječ o dvama različitim rukopisima. Takvo neuobičajeno spajanje najrazličitijih slova zahtijevalo je od zapisivača da radi boljega razumjevanja napisanoga nastoji dosljedno oblikovati svaku riječ. Ni tu nisam mogao uočiti razliku između primjeraka.

Neosporna je Bratulićeva tvrdnja da postoje brojne razlike između KP i MP, a koje se uglavnom odnose na pisanje pojedinih riječi. Evidentirao sam oko 1060 razlika. One se pretežno odnose na pisanje riječi: *biše-beše*, *behu-bihu*, *peni-pene*, *storeno-stvoreno*, *storeno be-storeno bē*, *termeni-termini* i sl. Međutim oba oblika nalazimo u jednom i drugom primjerku, tako da ni na osnovi toga ne možemo donositi neke pouzdane zaključke. Tu su i razlike kao na pr.: *svetagu-svetago*, *dogi-dugi*, koje se mogu objasniti kao pogrješno pisanje ili čitanje, odnosno razlike prenesene iz različitih predložaka. Među razlikama nalazimo i one poput: *s(ve)tago-svetago* ili *g(ospo)de-gospode*. Zatim razlike u pisanju *jezikom-êzikom*, u pisanju pojedinih imena i sl. Ima i onih gdje je riječ o jednostavnim grješcima kod prijepisa, kao npr.: *nebškega-nemškega*. Osobito su brojne razlike kod pisanja ili izostavljanja veznika *a*, *i*, *e*, *da*, *te* ili kod redosljeda riječi u rečenici, međutim teško je i na temelju toga tvrditi da su oba primjerka pisale dvije različite ruke i da je riječ o dvama različitim rukopisima. Posebno se ne može tvrditi da je KP pisao Levac Križanić, a MP Anonimus, jer nemamo na temelju čega utvrditi kakav je bio rukopis Levca Križanića. Ako je zaista riječ o dvama različitim rukopisima, onda bi se na temelju onoga što nam je poznato moglo tvrditi i obrnuto. Predmetne isprave mogu nam pak samo sugerirati da je riječ o prijepisima iz različitih predložaka i razlici u vremenu njihova nastanka, ali to se lako može utvrditi i

samom formalnom usporedbom predmetnih rukopisa, jer je MP prepisan *is protokola*, a KP *iz edne »kopie aotentike«* popa Jakova Križanića.

Stoji i Bratulićeva tvrdnja da je KP pisan *lijepim, krupnim i ispisanim rukopisom* koji *pokazuje vještog notara*, međutim ni rukopis MP nije ništa lošiji. On možda samo pokazuje da ga je pisao mlađi notar, koji zbog neiskustva piše sporije i pažljivije. Osobito se to može kazati za početak isprave, međutim što je prepisivač dalje odmicao, njegovo je pismo postajalo sve slobodnije. Na početku na listovima, nešto manjim od onih na kojima je pisan KP, piše 25, 26 pa i 27 redaka, da bi pred kraj smanjio broj redaka na 21–24. Da je negovo pismo na početku pažljivije i *manje slobodno*, govori i činjenica da mu je za prijepis istoga teksta trebalo oko 150 redaka manje, nego za prijepis KP, međutim ni to ne može potvrditi mišljenje da ga je pisala druga ruka. Skloniji sam prihvatiti mišljenje da ga je pisao *mladi* i neiskusniji Levac, utoliko prije što se iz predmetnih kopija vidi da je MP pisao pop Levac Križanić, *kanonik žminski*, a KP *pop Levac Križanić, kanonik žminski i tinanski* (dakle kada je napredovao u službi!). Iz toga se može zaključiti da je MP stariji od KP, pa nam i to može poslužiti u traženju odgovora na pitanje o brojnim razlikama i u više ili manje slobodnom, *oštrijem* ili *razvedenijem* načinu pisanja.

Prihvatljiva je i Bratulićeva tvrdnja da je Levac Križanić *vjerojatno bio u nekom užem srodstvu s popom Jakovom Križanićem*, kao i mogućnost da je *Levac sin Jakova*.²⁷ U oba slučaja moguće je pretpostaviti da je on bio njegov nasljednik koji je došao u posjed rukopisne ostavštine Jakova Križanića, dakle i njegova *protokola*, u kojem je bio prepisan IR, te da je iz njega načinio prijepis za gospodare Momjana. Također je logično pretpostaviti da su momjanski gospodari od njega zatražili prijepis koji će imati pravnu valjanost te da se nisu mogli zadovoljiti neovjerenim prijepisom nekoga Anonimusa, jer im je jedino ovjereni dokument mogao poslužiti kao valjani dokaz granica njihova posjeda, utoliko prije što su poslije, za *praktične potrebe*, zatražili prijepis i talijanski prijevod hrvatskoglagoljskoga prijepisa od Ivana Snebala, ovlaštenoga notara i kanonika buzetskoga, što je on učinio i ovjerio 9. listopada 1548. godine.

Kada su nastali predmetni rukopisi?

Naši rukopisi pružaju nam tek djelomičan odgovor na postavljeno pitanje, a nalazimo ga u Levčevim ovjerama MP i KP IR:

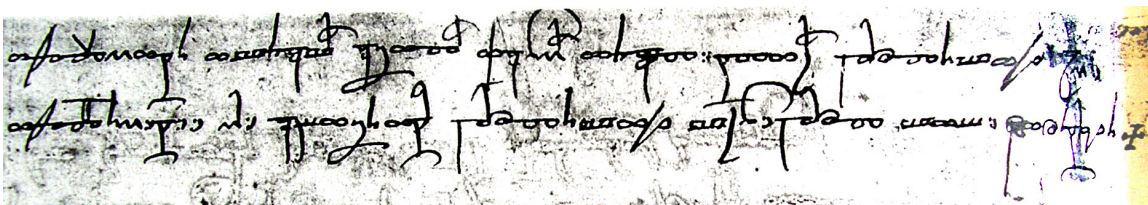
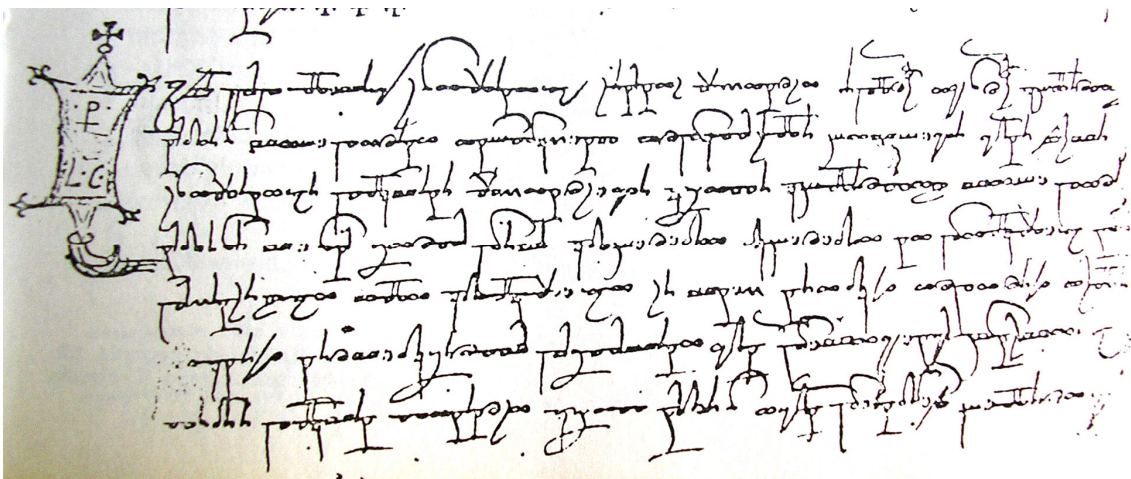
1. Levčeva ovjera MP:

*S. N. I ê pop Levac Križanić, kanonik žminski, ap(osto)lsku i c(esa)rsku oblastju²⁸
nodar, više pisani inštroment is protokola bivšega g(ospo)d(i)na Êkova
Križanića, plovana žminskega, očita oblastiju više pisa(noga)
nodara, verno, čisto, pravo, od besedi do besedi, ni priložec ni
pomankažući ili odložeci ka v nem naidoh, ispisah i kola-*

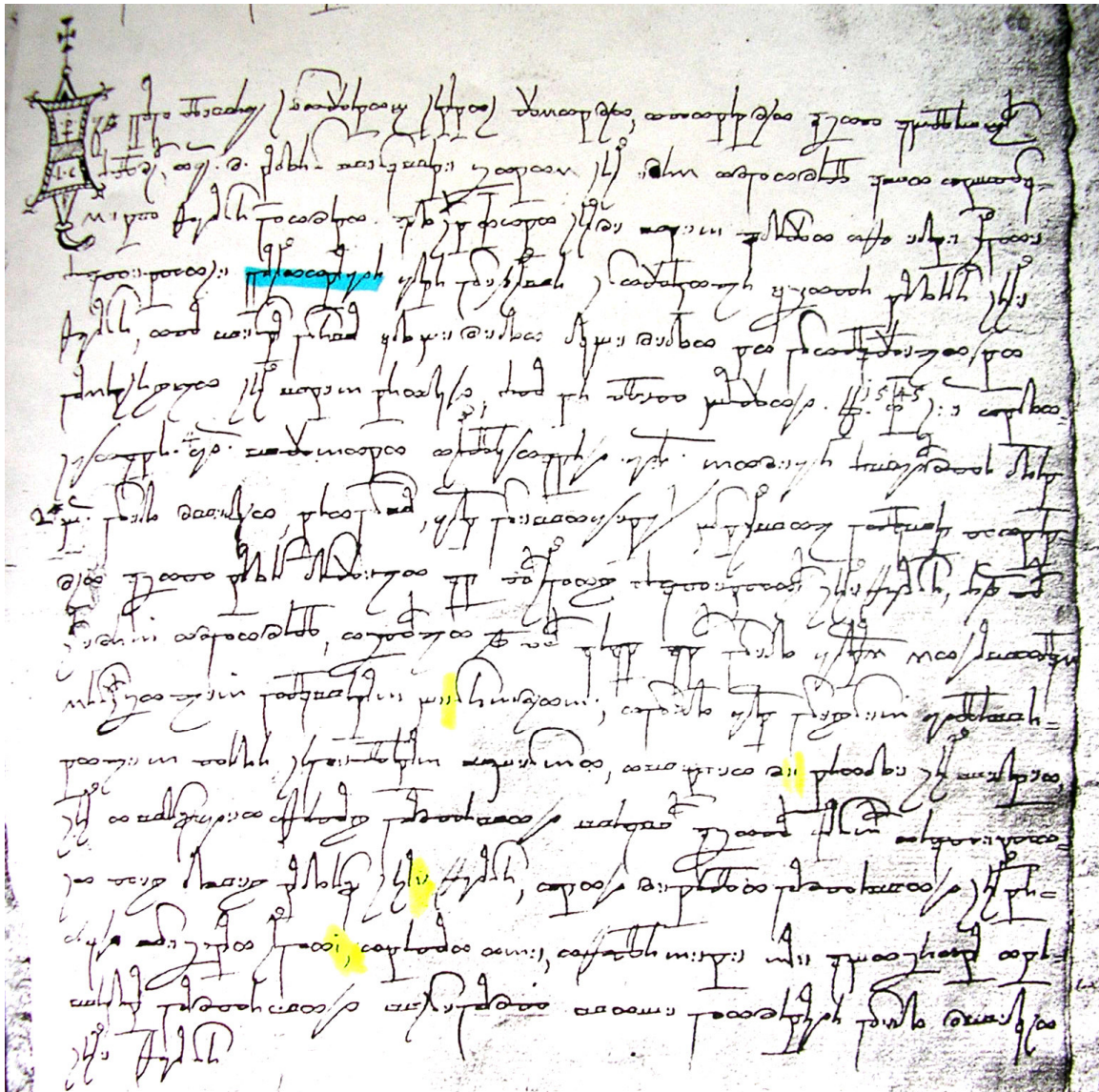
²⁷ Bratulić, Josip: n. dj., str. 82.

²⁸ Kod transliteracije teksta ovjera prenosio sam slovo za slovo i red za red. Slovo »ju« pisao sam kao ŷu, odnosno ŷu, »jat« kao ê, odnosno Ê, »šta« kada dolazi u značenju 'šć' kao ĉ. Radi lakšega čitanja stavio sam interpunkcijske znakove točke i zareza, bez obzira nalaze li se u izvorniku. Kod imena i prezimena te naziva mjesta pisao sam velika početna slova.

cionah. Na svedočanstvo počtovani g(ospo)d(i)n pre Vicenco Brnković,
tada plovani tinanski očit nodar i g(ospo)d(i)n pre Andreê Belasic
iz Žmina, i va ovu očitu formu i autentiku postavih ime
i zlamene e moe običajno postavih v krepost više pisanoga + +

2. Levčeva ovjera KP

*S. N. I è pop Levac Križanić, kanonik žminski i tinanski, očit oblašću a(posto)lsku i c(esarove) s(lobode) nodar verovane činim kako esam ispisal ovi inštro-
ment zgora pisani od kunfini kako se v nem udrži iz edne kopie aotentike pokoiinoga(!) g(ospo)d(i)na pre Êkova Križanića, očita nodara kako e zgora, i to verno, pravo, od besedi do besedi, ni priložeci ni pomankajući, kako v nem naidoh, a to na let Božih .Č.F.K.E. (1546), indi-*

*kciona .G. (4) v Žmini, i kolacionah ga miseca avgusta dan
.B. (2) pred svedoki: naiprvo g(ospo)d(i)n pre Vicenco Brnković, plovani tinanski, očit nodar, držeći on tu kopiĴu aotentiku kako e zgora a ê tu
ku esam ispisal, i čtući ê tu, a on onu pred g(ospo)d(i)nom Mihovilom
Markučićem, plovanom beramskim, i pred g(ospo)d(i)nom pre Ĵurem Glavan-
ničem, tada kapelanom v Bermi, i v nei se naide kako v ednei
kako i v drugei. I za to Ĵu postavih va ovu očitu formu i autenti-
ki t Ĵju dveĴu nodaru kako e zgora, i nih senali postavih kako na-
idoh v rečenoj kopi', i na toi ime i zlamene moe običajno i na-
vadno postavih v krepost više pisanoga, pred svedoki
kako e zgora.*

Iz ovjere Levca Križanića vidi se da je KP prepisan *na let Božih .Č.F.K.E. (1546)* i da ga je pisao Levac Križanić, *kanonik žminski i tinanski*. Kod MP nema zabilježene godine prijepisa, ali iz njega saznajemo da ga je prepisao Levac Križanić, *kanonik žminski*, za razliku od KP, koji je prepisao i ovjerio kada je bio *kanonik žminski i tinanski*. Iz toga nedvosmisleno proizlazi da je MP stariji od KP. Točno vrijeme njegova nastanka nemoguće je utvrditi. Pretpostavljam da je to moglo biti 30-ih godina 16. stoljeća.

Zaključak

Usporedbom obaju sačuvanih hrvatskoglagoljskih spomenika koje poznajemo pod imenom *Istarski razvod* došao sam do zaključka:

1. da hrvatskoglagoljski prijepis MP IR nije nastao *na osnovi prijepisa Levca Križanića* i da je Milko Kos najvjerojatnije napravio pogrešku, a i sam je na jednom drugom mjestu to tvrdio;

2. da nije prihvatljivo mišljenje Josipa Bratulića, na temelju analize rukopisa, da je prijepis MP napisao *neki nama nepoznati prepisivač* iz jednoga prijašnjeg prijepisa Levca Križanića i da *nema ovjere notara*;

3. da su oba hrvatskoglagoljska rukopisa IR, koji su do danas poznati pod imenom MP i KP, potekla od iste osobe, tj. Levca Križanića, kako to u njima i stoji; oba je dokumenta ovjerio Levac Križanić.

4. da je MP IR po svom nastanku stariji od KP i da ga je pisao *mlađi Levac Križanić* vjerojatno 30-ih godina 16. stoljeća. U prilog tomu govori i činjenica da je Levčeva ovjera MP jednostavnija, kraća i nedatirana, što pripisujem Levčevoj mladosti i manjem iskustvu u notarskom poslu.

Bibliografija

Izvori:

Istarski razvod, rukopis u Državnom arhivu u Rijeci, sign. M – 82.

Istarski razvod, rukopis u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, sign. R 3677

Literatura:

Bertoša, M., *Političke prilike i granični sukobi u Istri u doba nastanka Istarskog razvoda*, Istra 6–7, 1976.

Bratulić, J., *Stara hrvatska književnost u Istri*, Dometi 2–3/1968.

Bratulić, J., *Glagoljica u srednjoj Istri*, Istarski mozaik 5–6/1970.

Bratulić, J., *Istarski razvod – sporan ali nezaobilazan spomenik*, Dometi 11–12/1975.

Bratulić, J., *Istarski razvod – povijesni, društvenopovijesni i književni spomenik Hrvata u Istri*, Istra 1/1976.

De Franceschi, C., *Studio critico sull' istrumento della pretesa reamubazione di confini del 5 maggio del 1325 indizione VIII tra il patriarca di Aquileia Raimondo della Torre col mezzo del suo Marchese d' Istria Guglielmo di Cividale, il Conte Alberto di Gorizia ed Istria, ed i Veneziani*, Archeografo triestino XI/1884.

De Franceschi, C., *I casteli della Val d'Arsa*, AMSI 14–15/11898–1899.

Fučić, B., *Terra Incognita*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

Fučić, B., *Najstariji hrvatski glagoljski natpisi*, Slovo 21/1971.

Hamm, J., *Datiranje glagoljskih rukopisa*, Radovi Staroslavenskog instituta 1/1952.

Kandler, P., *Codice diplomatico Istriano*, ad. a. 1275.

Kirac, L., *Crtice iz istarske povijesti*, Zagreb, 1946.

Klaić, N., *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971.

Klen, D., *Primjedbe Ivana Koblera na De Franceschijevu kritiku Istarskog razvoda*, Istra 3–4/1976.

Kos, M., *Studija o istarskom razvodu*, Rad JAZU 240/1931.

Kukuljević, I., *Acta Croatica, Listine hrvatske*, Zagreb, 1863.

Ljubić, Š., *Razvod istarski u latinskom i talijanskom jeziku*, Starine JAZU 6/1874.

Milčetić, I., *Hrvatska glagoljska bibliografija*, Starine JAZU 33/1911.

Moguš, M., *Razvod istarski u kompjutoru*, Istra 2/1976.

Stulli, B., *Istarski razvod*, Enciklopedija Jugoslavije 5/1988.

Stulli, B., *Labinsk ifragment Istarskog razvoda*, Jadranski zbornik 2/1957.

Šimunović, P., *Iz toponimije Istarskog razvoda*, Istra 3–4/1976.

Šurmin, Đ., *Hrvatski spomenici I, od 1100–1499.*, Monumenta historico – juridica, Acta Croatica, JAZU, Zagreb, 1898.

Summary

CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION ON ISTRIAN DEMARCATION (“ISTARSKI RAZVOD”)

Croatian-Glagolitic document on demarcation between estates of Istrian mediaeval municipalities, or *communes*, respectively of their feudal lords, Duke Albrecht of Gorizia and Pazin, Patriarch Raimund of Aquileia, and Venetian authorities in Istria, known as Istrian Demarcation (“Istarski razvod”), dated by May 5th 1325 when it was written, how says its text, in three languages – Latin, German and Croatian, and was made in three originals – the first one by Priest Mikula, “*kapelan g(ospo)dina kneza i vse gospode deželске i plovan Gole Gorice, očit oblašću s(ve)te rimske crkve i c(esarove) s(lobode) i kneza pazinskog nodar*”, who was writing in Croatian, the second by Master Pernart from Gorizia, “*ki biše pisar êzikom nemškim*”, who was writing in German, and the third one by Master John from Krmin, “*ki beše pisar êzikom latinskim*”, who was writing in Latin. No example of those originals is preserved. Document is known to the public by two later Glagolitic transcripts and was issue of numerous papers.

In this paper author discusses opinions of Milko Kos and Josip Bartulić, who have been advocating thesis that a preserved transcript of Croatian-Glagolitic document of Istrian Demarcation found in Momjan, Istria, in 1880, was written by unknown person on the basis of unpreserved copy of notary public Levac Križanić.

Analyzing both preserved Glagolitic manuscripts of Istrian Demarcation, that from Momjan, and another one from Kršan, one of them preserved in State Archives in Rijeka, and another in National and University Library in Zagreb, the author concludes that both copies of the document were written by the same person, i.e. by Levac Križanić, and claims that undated Momjan’s copy was created before Kršan’s copy, probably in 1530s.

Key words: *Istrian Demarcation, Kršan, Momjan, Levac Križanić, Anonimus*

Translated by Rajka Bućin